

DİYANET

İlmi Dergi

Cilt: 37 • Sayı:1 • Ocak-Şubat-Mart 2001

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı

*

Üç Ayda Bir Yayınlanır

ISSN 1300-8498 Diyanet İlmi Dergi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı 1971-

OSMANLIDAN CUMHURİYETE BİR AFYONLU: PROF. KÂMİL MİRAS*

*Prof. Dr. Nesimi YAZICI**

Türkiye Cumhuriyetini kuran ve geliştirenlerin tamamının Osmanlı son döneminde yetişmiş kişiler olduğu herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Onların feragat ve fedakârlıklarla dolu çalışmalarına bu devlet, bu ülke ve nihayet hepimiz çok şeyler borçluyuz. Bu kişileri tanımak ve tanıtmaksa kadir bilirliliğin bir örneği olduğu kadar, onların fikir, düşünce ve yol göstermelerine hâlâ devam eden ihtiyacımız dolayısıyla bizim için ihmalî mükmün olmayan bir gerekliliktir. İşte bu niteliklere fazlasıyla sahip bulunan Afyonkarahisar'ın değerli evlâdı Prof. Kâmil Miras, bu mütevazî tebliğe konu oluşturmaktadır.

Bizim kanaatimize göre Kâmil Miras, ülkemiz genelindeki diğer bir kısım emsallerinde de görüldüğü gibi, lâıyk olduğu oranda incelenmemiş, bunun sonucunda da tanınmamış ve tanıtılmamıştır. Hatta daha satırlarımızın başında onun hakkında bildiklerimizin, bilmediklerimize nispetle çok eksik, yer yer hatalarla dolu olduğunu ifade etmemiz bir iddia değil, bir hakikatin kabulü olacaktır. Biz Kâmil Miras çapında çok yönlü bir kişinin, bir büyük alimin bizim mütevazî tebliğimize sığmayacağına kesin bilincindeyiz. Böyle bir hedefimizin olması da düşünülemez. Fakat hiç değilse onun ilmî mesâîsinin ne ölçüde bilindiğini veya bilinmediğini gösterme gayreti içerisinde olabiliriz. Onun fikir ve çalışmalarından bir örneğe bu çalışma içerisinde yer verebiliriz. Böylece dikkatlerimiz Kâmil Miras üzerinde yoğunlaşır ve belki de bu çalışma, merhumun çeşitli yönleriyle daha iyi incelenmesinin gerekliliği istikametinde bir işaret oluşturabilir.

Bizim Kâmil Miras'la ciddî anlamda ilgimiz kendisinin *hutbeler* konusundaki düşüncelerini okuduğumuzda başladı diyebiliriz. Bu vesile ile Osman-

* Bu metin V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu'na (13-14 Nisan 2000) tebliğ olarak sunulmuş, kısmen değiştirilmiştir.

** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

lı'dan Cumhuriyet'e hutbe konusunda kısa hatırlatmalarda bulunmamız yerinde olacaktır.

Bilindiği gibi *hutbe*, Cuma namazının edasının şartlarından biridir. Cuma'nın farzından önce okunur, müslümanlara nasihat ve duadan ibaret olmak üzere iki kısımdır. Cuma hutbesinin Arapça okunması dinî bir zorunluluk değildir. Öncelikle nasihat kısmının hitap edilen toplumun konuştuğu dille olması, ondan beklenen faydanın sağlanabilmesi için bir zorunluluktur. Fakat Türklerin İslâmiyet'i kabulünden itibaren hutbeler Arapça okunmuş, bu durum Osmanlılar döneminde de devam etmiştir. Arapça hutbenin maksadı teminden uzak olduğu, insanların anlamadıkları bu hutbeyi belirli ölçüler içerisinde dinlerken sıkıldıkları, çoğu defa uyukladıkları dikkati çekmiş ve fakat uzun yüzyıllar boyunca bu konu çözüme ulaştırılamamıştır. Ancak çok az sayıdaki merkezi camilerde bulunan ve *Kürsü Şeyhi* şeklinde isimlendirilen vaizler, Cuma hutbelerini namaz bitimindeki vaazları sırasında cemaate "*telkin ve izah*" etmişlerdir. Bu alandaki sıkıntı Osmanlı Devleti'nin son döneminde XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yer yer dile getirilmiş, hatta bu yolda muhtelif örnekler, bugün ülkemiz sınırları içerisinde bulunan veya ayrı düştüğümüz eski vatan topraklarındaki bir kısım camilerde ortaya konmuştur.¹ Bu alanda Kazan bölgesinde önemli ve öncü çalışmalar yapılmış olduğunu da bu vesile ile hatırlamamız yerinde olacaktır.² Hutbelerin Türkçeye çevrilerek bugün hâlâ okunmakta olan şeklini alması ise Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Mart 1922'de TBMM'de yaptığı konuşmada, hutbe ve hatipler konusuna temas ederek bu alanda esaslı düzenlemeler yapılmasını istediğini görüyoruz. Atatürk aradan bir sene geçtiğinde (7 Şubat 1923) Balıkesir Zağnos Paşa Camii minberinden halka bir konuşma yaparak (hutbe okuyarak) hutbelerin gerek muhtevaları ve gerekse Türkçe olmaları konusundaki ısrarını dile getirmiştir. 1925 yılı bütçe görüşmeleri sırasında da dönemin çok sayıdaki mebusu bu yöndeki görüşlerini ortaya koymuşlardır.³

Hutbelerin muhtevaları yanında özellikle de öğüt kısımlarının Türkçeye çevrilmesi konusundaki arzular, nihayet düşünce plânından uygulamaya intikal etmiş, Diyanet İşleri Reisliği 1925 yılında teşkilâtına gerekli duyuruları

1 Konuyla ilgili oldukça geniş bilgi daha önce yayınladığımız iki makalemizde verildiğinden burada onlara işaretle yetinmek istiyoruz. Bkz. "Karesi Gazetesi Penceresinden Balıkesir'de Dini Hayat Üzerine Bazı Gözlemler (1916-1917)", *İFD.*, c. XXXVII (Ankara 1998), s. 111-121; "Osmanlı Son Döneminden Cumhuriyete Hutbelerimiz Üzerine Bazı Düşünceler", *İFD* (Cumhuriyetin 75.Yıldönümü Özel Sayısı) (Ankara 1999), s. 209-216. Ayr. Bkz. Recai Doğan, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", *Dini Araştırmalar*, c. I, S. 2 (Ankara Eylül-Aralık 1998), s.5-51. Aynı makale için ayr. bkz. *İFD*, c. XXXIX (Ankara 1999) s. 491-534. *Düccane Cündioğlu, Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet 1*, İstanbul 1999, s.31-40. 24 Kasım 1922'de Kırşehir Mebusu Hoca Müfid Efendi'nin Halife Abdülmecid Efendi namına Arapça dualardan sonra Türkçe olarak okuduğu hutbenin Anadolu'da yayınlanmış metnine örnek olarak bkz. Çorum, Nr.85, 11 K. Evvel 1338/21 R. Âhir 1341.

2 İbrahim Maraş, *İdil-Ural Türklerinde Ceditçilik (Yenilikçilik) Hareketleri (1850-1917)*, Ankara 2000, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.145-163.

3 Bkz. Mehmet Bulut, "Diyanet İşleri Reisliği (Başkanlığı) 1341 (1925) Mali Yılı Bütçe Müzakereleri," *Diyanet İlmî Dergi*, c.XXXVI, S.1 (Ankara, Ocak-Şubat-Mart 2000), s. 99-128.

yapmıştır.⁴ Bu geçişin bir anda veya çok kısa sürede olmasının imkânsızlığı, bu alanla az da olsa ilişkisi olanlarca malumdur. Çünkü ülke genelinde bütün hatipler veya imamlar kendi kendilerine Türkçe hutbe hazırlayabilecek iktidara sahip olmadıkları gibi, bir kısım örneklerine rağmen, elde nitelik ve nicelik açısından yeterli hutbe kitabı da bulunmuyordu. Bu durumda maksada uygun yeni bir hutbe kitabının hazırlanması gündeme geldi ve bu görev Ahmet Hamdi Akseki'ye verildi.⁵ Biz Kâmil Miras'ı da hutbe konusuyla buradan itibaren ilişkilendirmek istiyoruz.

Ahmet Hamdi Akseki'nin hazırladığı ve ülke dahilindeki bütün camilerde okunması istenen eser 1927 yılında, o sırada kullanılmakta olan Arap alfabesiyle *Türkçe Hutbe* adıyla basıldı. Ertesi sene aynı formu koruyarak tekrar neşredilen eser, bir senedeki cumalar düşünülerek hazırlanmış, 51 Türkçe hutbeyi içeriyordu.

Bu ilk hutbe kitabında (*Türkçe Hutbe*) hazırlayan olarak A. H. Akseki ismini göremiyoruz. Aradan yaklaşık on yıl geçtiğinde, bu defa bu eser tekrar ele alındı ve ilkinden çok daha geliştirilmiş olarak iki cilt halinde 420+560 sayfa şeklinde bastırıldı. Şimdi yazarının ismi de gösterilmiş ve adı da *Yeni Hutbelerim* olmuştu. İşte bu eserin yayına hazırlanması ve tashihi görevi Prof. Kâmil Miras Bey'e verilmiş, o da üzerine düşen görevi eksiksiz yapmıştı. Bu konuda bizzat Ahmet Hamdi Akseki şunları söylüyordu: "*Bu münasebetle, tashih işi Yüksek Reislik tarafından kendilerinin kudretli ellerine tevdi edilmiş bulunan eski Darulfünûn müderrislerinden ve dersîâmdan Afyonlu sayın üstad Kâmil Miras'a teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Bu işte gayret ve ihtisasları müsellem olan ve üzerine aldığı işi fevkalâde benimseyen üstadın; yazılarda tertip ve mevzûlarda bize kıymetli yardımları olmuştur. Gerek Muhtasar-ı Buharî'nin, gerek bu hutbelerin tab' ve tashihine âşıkâne bir surette çalışmış olan üstadın feyyaz ve yorulmak bilmeyen mesaisine inzîmâm eden tevfik-i İlâhî ile ...*"

Görüldüğü gibi Prof. Kâmil Miras, *Yeni Hutbelerim*'i yalnız tashih ile kalmamış, günümüzün ifadesiyle editörlüğünü de büyük bir ciddiyet ve çalışma disiplini içerisinde yapmıştır. Kâmil Miras gerek bu kitap hakkındaki düşüncelerini ve gerekse hutbeler konusundaki fikirlerini eserin sonunda⁶ "*Yeni Hutbelerim Hakkında Duyduklarım*" başlığı altında kaleme aldığı bölümde dile getirmiştir. Bizzat yazarının da "*âşıkâne, feyyaz ve yorulmak bilmeyen mesaî...*"

4 Bu konuda bkz. Abdulkadir Sezgin, *Cumhuriyet Döneminde Dini Hayatın Meselelerinin Tarihi Kökenleri*, Ankara 1990, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.15,52; Memnune Çakır, *Cumhuriyet Döneminde Diyanet İşleri Başkanlığının Vaaz ve Hutbelerle İlgili Yayınladığı Talimat ve Tebliğler*, Ankara 1999, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, s.17-20.

5 Ahmet Hamdi Akseki Antalya (4-6 Kasım 1994) da bir sempozyum çerçevesinde değerlendirildi. Bu sempozyumun tebliğleri Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları arasında yayınlanmak üzeredir.

6 c, II, s.551-556.

şeklinde nitelediği bu çalışma disiplini, bu vazife aşkı ve tashih gibi ilk elde sıradan kabul edilebilecek bir çalışmada, ortaya çıkacak güzelliğe iştiraki dolaşısıyla hissettiği heyecan, bizi son derece derinden etkiledi. Onun bu nitelikleri bir vesile ve vasıtayla tekrarlanmalı, tekrar gün yüzüne çıkarılmalıydı. İşte Kâmil Miras'la ciddî plânda ilgimiz böyle başladı ve onu tanıdıkça bununla bitmemesi gerektiği noktasına geldi.⁷ Şimdi onun bu konudaki görüşlerini, bir tarih belgesi olması dolayısıyla, hissettiklerini ve duygularını ise örnek oluşturması dileğiyle tekrar hatırlayalım:⁸

"Bizde hutbe ve hitabet Cumhuriyet devrine kadar çok ihmal edilmiş bir mesele idi. Senelerce hutbe ve hitabet namına hatiplerin ellerinde dönüp dolaşan ve kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen bir mecmua vardı ki başlıca muhtevası Arabî ayların faziletlerini öğretmek için yazılmış hutbelerden ibaret idi. Bunlar da baştan başa Arapça yazıldıkları için halk bunlardan bir şey anlamadığı gibi, edebî bir üslup ile yazılmadıklarından Arapça bilenler de dinlemekten sıkılıyordu. Hele kafiye hatırı için ne fâhiş hatalar irtikap edilmişti. Bu cihetle hitabet kudretini haiz olan bazı hatiplerimiz hutbelerini kendileri tertip etmeye mecbur oluyorlardı. Fakat böyle müstesna ve ferdî mesâî ile İslâm ümmetinin dinî ictimaî ihtiyacı tatmin edilmiş sayılamazdı. Bu suretle Hatib-i Enbiya Efendimiz'in hutbe ve hitabetle kastettiği âli gayeler tamamıyla fevt ediliyordu. Muhammed ümmeti ifa ettiği Cuma ibadetinden ilham alamıyor, girdiği mukaddes mâbedinden öğütsüz ve duygusuz çıkıyordu.

Halbuki ibadetlerimiz arasında Halıkımız Vacip Teâlâ hazretlerinin müstakil bir sure-i şerife ile şanına ihtimam ve edasına sur'atle davranılmasını emrettiği bir ibadet varsa o da Cuma ibadetidir. Sonra bu ibadetimizin şartlarını yerine getirme hususunda en mühim mevki hutbeye verilmiştir. Hanefî fıkhından mülhem olarak diyebiliriz ki: Cumanın teşrî buyurulmasındaki yegâne gaye hutbedir. Öbür şartlar, bu hutbeden beklenen irşad ve tenbih gayesinin hakkıyla tahakkuk edebilmesini temine yönelik olan talî şeylerdir. Hatta hutbenin namazdan önce kılınmasındaki hikmet de budur. Bir haftalık, günlük meşguliyetlerin gönüllerimize yığıldığı gaflet hatıralarını (mevâiz-i hasene, güzel öğütlerle) gidermek ve Hâlıkımıza şuurumuzu derleyip toparlayarak saf ve temiz bir kalp ile yönelmek kabiliyetini temin etmiştir. Halbuki halkımız senelerce bu güzel öğütlerden, bu necîp duygulardan mahrum kalmıştı.

'Din nasihattan ibarettir' buyuran Fahr-i Kâinât Efendimiz, bu âlî vecizeleriyle nasihatın yegâne bir mesned-i dinî olduğunu bildirmişlerdi. Bu nasihatlerin en yüksek telkin ve tebliğ vasıtası ise hitabettir. Hiç şüphe yok ki, din nasihate, nasihat da hitabete istinat eder.

7 Bu temennimiz bir oranda gerçekleşmiş bulunuyor. Son olarak Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi'ne merhumla ilgili madde tarafımızdan hazırlandığı gibi, daha kapsamlı bir çalışmayı da tamamlamış bulunuyoruz.

8 Metinde çok gerekli yerlerde anlaşılması güçlük arz eden kelimeler tarafımızdan değiştirildi. Özellikle dikkat çekmek istediğimiz görüşlerin altı çizildi.

Gönüllerimizde iman nuru, ibadet ışığı zorla, baskıcı müdahalelerle değil, yalnız tebliğ ve telkinin neticesi olarak ortaya çıkan arzu ve istekle uyanır. Telkin ise, en yüksek sihir ve tesirini hitabette gösterir. Bunun için Aleyhissalâti Vesselâm Efendimiz hitabeti en cazibeli bir irşat ve ikaz vasıtası olarak kabul etmişlerdir...

Cumhuriyet devri girip, halk idaresi kurulunca bu mühim ihtiyacı hakkıyla takdir eden Diyanet İşleri Reisliği Yüksek Makamı ilk defa halka ana diliyle hitap eden ve dinimizde bilinmesi zarurî bulunan konulardan ahlâkî ve içtimaî mevzulardan seçilmiş elli kadar hutbenin tertip ve tab'ına muvaffak olmuş ve hakikaten halkın taktir ve şükranını kazanmıştı. Bu defa ise daha sade bir üslûp ile yazılmış olan ve daha zengin mevzuları ihtiva eden "Yeni Hutbelerim" namındaki bu çok istifadeli eseri hatiplerimizin eline sunuyor. Bu, yalnız hatipler için muhtasar bir hutbe mecmuası değil, vâizler için de her vechile itimada lâayık, emin bir rehber ve milletin dinî ve içtimaî ihtiyacını tatmin edecek güzide bir eserdir.

Şimdi minberlerde hatiplerimiz, kürsülerde vaizlerimiz bu hutbeleri okuyup vazederken halkımız da seve seve dinleyip dinî, vatanî, sıhbî, iktisadî, ziraî, sınaî öğütler alacak ve aile halkı karşılıklı haklarını ve vazifelerini bu güzel eserden gereği gibi öğrenecektir."

Prof. Kâmil Miras yazısının bu bölümünde "Yeni Hutbelerim" içerisinde yer alan bazı hutbeleri tanıtmakta, onların önemini ve çok güzel hazırlanmış olduklarını vurgulamaktadır. Şu satırlar ise onun görev aşkını göstermesi açısından gerçekten de dikkat çekicidir:

"Diyanet İşleri Reisliği tarafından bu yüksek eserin tashihine memur edildiğimde bu vazifeyi yalnız âli bir emre icabet etmiş olmak için kabul etmiştim. Aynı zamanda Sahih-i Buhari Muhtasarı 'Tecrid'in tercüme ve izahına da memur edilmiş bulunuyordum. Bu benim için aslî diğeri fer'î ve ek bir vazife halinde görünüyordu. Fakat bu Yeni Hutbelerim'in fihristini gözden geçirince hele hele beş, on hutbe mütalâa edince bu çok zengin esere karşı kendimde derin bir alâka ve çekicilik uyandı. Onun nur kadar saf ve berrak yazıları, aksettığı, duygulu ve şuurlu gönüllerde iman ve takvâ neşesi yaratırken, müşkülpesent nazarların bile onun basımında hediî bir zevk duyabilmelerini temine çalışmayı gaye edindim. Hele aziz milletimizin minberlerinde, kürsülerinde okunacağını ve her hafta milyonlarca din kardeşlerimizin bu feyizli eserden kana kana öğüt alacağını düşündükçe, artık bütün kudret ve mesaimi bunun güzel bir şekilde ve hatasız bir halde basılmasına hasrettim..

Hiç şüphesiz bu feyizli eser büyük bir himmetin zâde-i kemâlâtı olmakla beraber derin bir ihlâs ve samimiyetin zübde-i faziletidir. Uzak, yakın ilmî tarihimiz gözden geçirilsin, birçok âlimler, allâmeler gelmiş geçmiş, muazzam eserler yazmışlar, fakat hiç birisi İslam ümmetinin bu haftalık ruhî gidasını

*düşünmemiştir. Bu babta ilk hatıra gelen şey, hutbe tahririnin küçük görül-
müş olmasıdır. Hatanın esası, menşei de burasıdır. Fakat binlerce hatibin
yed-i ihtiramına alarak milyonlarca müminin ruhuna hitap edeceği bir kita-
bın tahrir ve telifi şerefini küçük görmek için biraz akıl ve insaftan uzaklaş-
mak icap eder. Yazılan bir eserde Rızâ-yı Barî arzu edilmekte ise ve yazan da
onun ahirette zuhur bulması fikri hakim ise, müminlere ahlâk ve fazilet mür-
şidi olmak kadar Allah'ın rızasını davet eden, bir yüksek pâye tasavvur edi-
lebilir mi ? Rasûl-i Kibriyâ Efendimiz neden bu hutbe ve hitabete bu kadar
kıymet ve ehemmiyet atfetmişlerdir? Bunu küçük görmek büyük bir günah de-
ğil midir?"*

Tebliğimizin başında Prof. Kâmil Miras'ın lâyük olduğu oranda tanınmadı-
ğını ifade etmiştik. Hakkında yeterli araştırmaların yapılmamış olmasından
kaynaklanan bu tanınmamışlık, onun hayatı kadar ilmî mesaîsi ve bunun neti-
cesinde ortaya çıkan eserleri için de geçerlidir. Biz hayatı konusunu şimdilik bir
tarafa bırakarak,⁹ verdiği eserlerle ilgili dikkat çeken bazı noktalara değinmek-
le yetinelim.

Prof. Kâmil Miras'ın ilk elde hazırlanan çalışması Ahmed Naim Bey tara-
fından başlanıp üçüncü cildinden itibaren kendisi tarafından izahlar ilâvesiyle
tamamlanan Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi'dir. Bunun yan-
ında muhtelif tarihlerde ve çeşitli yerlerde yayınlanmış küçük makalelerinin
derlenmesinden oluşmuş bulunan Ramazan Musahabeleri (İstanbul 1949) adlı
kitabı da tanınan eserlerinden biridir. Kâmil Miras'ın bunlar haricinde de ki-
tapları ve makaleleri bulunmakta, bir kısım eserin neşrinde muhtelif şekillerde
katkılarından bahsedilmekte ise de, bu konu hiç değilse şimdilik, ciddî araştı-
rularla aydınlığa kavuşturulmayı beklemektedir.

Kâmil Miras'ın ilmî faaliyetlerini özlü ve fakat en doğru olarak Eşref Edib
tarafından hazırlanmış İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası'ndaki tanıtma ya-
zısında bulmaktayız.¹⁰ Onun bu yazıdan sonra, adı geçen ansiklopedide müsta-

9- Prof. Kâmil Miras'ın hayatıyla ilgili olarak şimdilik bkz. Eşref Edib, "Tahrir Heyetimizden Prof. Kâmil Miras", *İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, c. I. S. 5 (İstanbul 27 K. Evvel 1940), s. 2; Aynı yazar, "Merhum Kâmil Miras", *Sebilürreşad*, c.X, S. 244 (İstanbul 1957), s.290-291; Ebül'alâ Mardin, *Huzur Dersleri*, İstanbul 1966 c.II-III, s.302-305; Veli Ertan, *Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Mütercimi Prof. Kâmil Miras*, *Diyanet Dergisi*, c. X.,S.106-107 (Ankara, Mart-Nisan 1971), s.122-125; Bu yazı Sahîh-i Buharî *Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, Ankara 1972, c.IV, s.3-6'da da bulunmakta; Aynı yazar "Vefatının Yıl Dönümü Nedeniyle Prof.Kâmil Miras," *Diyanet Dergisi*, C.XXV, S.2 (Ankara Nisan-Mayıs-Haziran 1989), s.13-22; Niyazi İplikçioğlu, "Afyon'un Yetiştirdiği Büyük Din Bilgini Profesör Kamil Miras ve Eserleri (1874-1957), IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyonkarahisar 1995, s. 151-152; Kazım Öztürk, *Türk Parlameto Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*, c. II, s.39-40; *Diyanet İşleri Başkanlığı Biyografik Teşkilat Albümü (1924-1989)*, Ankara 1989, s. 65.

10- "Tahrir Heyetimizden Prof. Kâmil Miras", s.2.

11- Muharrem Bayar tarafından bize, Kâmil Miras'ın İstanbul'da yayınlanan Hayru'l-Kelâm'da bazı makalelerinin bulunduğu bildirildiyse de, yaptığımız taramada bu bilginin doğru olmadığını tespit ettik.

kil veya müşterek olarak 16 madde, bu ansiklopediyle birlikte yayınlanan mecmuada 13, *Sebilürreşad* dergisinin yeni serisinde 35 civarında ve daha başka bazı süreli yayın organlarında makaleler neşretmesi söz konusudur.¹¹ Maama-fih Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal temiş son dönemin önemli bir din bilgini olarak kendisinden, vefatına kadar olan dönemde, yayınlanmakta olan bir kısım dinî içerikli, süreli yayının yazı talep etmeleri ve bu isteklerine olumlu cevap almalarını da düşünmek durumundayız. Bu tahminimizin neticesi, yapılacak taramalardan sonra ortaya çıkabilecektir. Fakat tahmine dayanan bu fikirler yanında Kâmil Miras'ın, varlığı kesin olmakla birlikte, bugün için tanıma imkânına kavuşamadığımız bazı eserleri de bulunmaktadır. Bu eserlerin isimlerinin bir kısım çalışmada, basıldığı yer ve tarih gösterilmeksizin zikredilmesi, varlıklarına delalet etmekle birlikte, görülmediklerinin de kanıtını oluşturmaktadır. Bu konudaki düşüncelerimizi Eşref Edib'in küçük tanıtma yazısından hareketle göstermemiz yerinde olacaktır.

Eşref Edib, Kâmil Miras'ın hayatta bulunduğu bir sırada, süphesiz onun kontrolünden geçmiş yazısında şu eserlerinin ismini vermektedir:

- 1- Din-i İslâm Tarihinden Emevî ve Abbasî Devirlerine Ait Kısımları
- 2- Tarih-i Fıkıh
- 3- Kur'an ve Tefsir Tarihi
- 4- Ahlâk-ı Şer'iyye
- 5- Kur'an'ın Cem'i
- 6- İlm-i Kelâm Tarihine Ait Tetkikler.¹²

Basılmış olan bu kitaplar yanında Kâmil Miras'ın, hazırlandığı halde yayınlanma imkânı bulunamayan başka bir kısım eserleri de vardır. Eşref Edib bu bilgileri onun vefatı üzerine yazıldığı makelede de tekrarlamaktadır.¹³ Buraya kadar her şey tabii gibi görünse de, tabii olmayan, sözü edilen bu eserlerin tamamına ulaşma imkânının bulunamamasıdır. Bizim yaptığımız araştırmalarda şimdilik bu kitaplardan ancak ikisini bulmamız mümkün olabildi. Bunlar *Tarih-i İlm-i Fıkıh* (İstanbul 1329 ve 1331) ve *Ahlâk-ı Şer'iyye Dersleri* (İstanbul 1330- 1332)'dir.

Tarih-i İlm-i Fıkıh birbirini takip eden iki kitaptan oluşmakta ve bizim ulaştığımız nüshaların 112 ve 128 sayfayı içerdikleri görülmektedir. *Medresetü'l-Mütehassısîn*'deki ders takrirlerinden oluşan kitabın fasiküller halinde neşredilmiş olması mümkündür. Nitekim bu eserin belirleyebildiğimiz diğer nüsha-

12- Son iki kitabın isminde bir miktar farklılık olabilir.

13- "Merhum Kâmil Miras", *Sebilürreşad*, c. X, S. 244 (İstanbul Mayıs 1957), s. 290-291.

14- Bu nadide eserden faydalanmamıza imkan veren Doç. Dr. Şamil Dağcı'ya bu vesile ile teşekkür ederiz.

ları daha az sayfayı içermektedirler.¹⁴

Ahlâk-ı Şer'iyye Dersleri ise Daru'l-Fünûn-i Osmanî Ulûm-i Şer'iyye Şubesi'ndeki ders notlarından oluşmakta ve 64 sayfayı içermektedir.

Kâmil Miras'ın bu iki kitabı haricindeki diğer dört eserini ise bugüne kadar ki araştırmalarımızda bulamadığımızı ifade etmiştik. Günümüzden yaklaşık 90 sene önce basılmış olmaları gereken bu kitapları bulmaktan ümidimizi kesmemiş olmamıza rağmen, bu durumun nedeni zihnimize takıldı ve hâlâ da takılmaya devam ediyor. Biz bu kitapların Kâmil Miras'ın ders notlarının öğrenciler için kitaplaştırılmasından oluştuğunu düşünmekteyiz. Kitapların bu durumları, onların az sayıda basılmaları, fazla yayılmamaları ve ancak okul öğrenci muhitlerinde kalmaları sonucunu doğurmuş olmalıdır. Eşref Edib'in verdiği bilgiler bizim bu tahminimizi desteklemektedir.¹⁵

Kâmil Miras'ın eserler yayınlama yönündeki ilmî mesaîsi içerisinde Osmanlı son döneminde basılan bir kısım temel dinî eserin, kütüphane raflarındaki yazmalar halinden matbû eserler şeklinde çoğaltılması sırasındaki önemli katkısını unutmamamız gerekir. Şu sırada sınırlarını çok kesin belirleyemediğimiz bu feyizli çabanın dikkat çekici bir örneği olarak ahkâm ayetlerinin tefsiri açısından önemli bir eser olan Cassâs'ın meşhur eseri Ahkâmü'l-Kur'an'ı göstermemiz yerinde olacaktır.¹⁶

Kâmil Miras'ın satırlarda şekillenmiş ilmî mesaisi yanında, sadırlardan sadırlara ilim intikaline katkısı tarzındaki çabalarını da bu vesile ile ve özellikle hatırlamamız yerinde olacaktır. Hiç şüphesiz bu çabanın neticelerini bulunan veya ancak isimleri hatırlanan kitap ciltleri veyahut da dergi makaleleri, ansiklopedi maddeleri gibi elle tutmamız, sayfa sayısını belirler gibi göstermemiz mümkün değildir. Sınıflardaki öğrencileri, camilerde vaaz dinleyen cemaati sayabilirsiniz. Fakat öğrencinin veya cemaatin kaynaktan ne kadar istifade etmiş olduğu her zaman çok da açıkça bilinemez. Bu bir çabadır, emek ve umut doludur. Kâmil Miras da sözünü etmeye çalıştığımız yazarlığı, burada bahsetmediğimiz siyasî kişiliği ve diğer vecheleri yanında, bütün bunlardan çok ileride bir öğretmendi, müderris, dersiâm, profesördü. Ömrünün en büyük kısmını eğitim ve öğretim çalışmalarıyla geçirmişti. Binlerce öğrenciye din, ilim, ahlâk öğretmişti. Bu nedenle onu görünen eserleri yanında, gözle görülemeyen, ama asla kaybolmayan bu tarz hizmetleriyle de değerlendirmenin gerekeceği açıktır. Bizim yazımızdan beklenen de böyle bir lüzumu hissettirebilmekten ibarettir.

14 Bkz. Adı geçen iki yazısı.

15 Bkz. İstanbul 1335, c. I-III. Eserin yayınında Kâmil (Miras), Kilisli Rıfat ve Mehmet Beşir el-Gazzî'nin katkıları için bkz. A.g.e., c.s.540+1; Ayr. Bkz. Mevlüt Güngör, *Cassâs ve Ahkâmü'l-Kur'an'ı*, Ankara 1989, s.156.